

УДК 351:323.21

Громадянський діалог як форма взаємодії між владою та суспільством

I.V. ПИСЬМЕННИЙ, Н.А. ЛИПОВСЬКА

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президенті України,
м. Дніпропетровськ, Україна, E-mail: profi1@ua.fm

Авторське резюме

Для зниження суспільної напруги, розвитку взаємодії між владою та громадянським суспільством, розвитку засад демократії особливе значення має інституціоналізація громадянського діалогу. Стаття присвячена аналізу сутності громадянського діалогу, умов та механізмів його забезпечення. Обґрунтовано, що застосування громадянського діалогу в системі публічного управління є потужним інструментом стабілізації суспільних відносин в Україні.

Ключові слова: громадянський діалог, державна влада, громадянське суспільство, громадські організації, публічне управління.

Civic dialogue as a form of cooperation between the authorities and society

I.V. PYSMENNYI, N. A. LYPOVSKA

Dnepropetrovsk regional institute of public administration, the National
academy of public administration, office of the President of Ukraine,
Dnipropetrovsk, Ukraine, E-mail: profi1@ua.fm

Abstract

Spline for reducing stress, promoting interaction between government and civil society, development of democracy of particular importance is the institutionalization of civil dialogue. The article analyzes the essence of civil dialogue, the conditions and mechanisms of its provision. The use of civil dialogue in the system of public - administrative relations is a powerful tool to stabilize social relations in Ukraine.

Key words: civil dialogue, the government, civil society, public organizations, public administration.

Постановка проблеми. Проблематика розвитку громадянського суспільства та взаємодії держави і суспільства останнім часом є предметом пильної уваги науковців, адже його застосування є потужним інструментом стабілізації суспільних відносин в Україні. Наявність громадянського діалогу є індикатором демократизації управління, адже це – єдиний спосіб формування гомогенної громадянської культури та розвитку громадянської відповідальності.

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначена проблематика привертає інтерес таких науковців, як В. Алексєєв,

О.Бабінова, С. Городецька, О. Лиска, А. Колодій, В. Князев, В. Кравченко, В. Мартиненко, А. Михненко, М. Пухтинський, В. Рубцов, С. Серьогін та ін.

Метою дослідження є розкриття ви-токів та проблематики дослідження феномена громадянського діалогу та визначення структури громадянського діалогу, як соціального явища.

Виклад основного матеріалу. Громадянське життя є складною системою взаємоспрямованих дій суб'єктів, у ході яких відбуваються своєрідний обмін, взаємна обумовленість і взаємопроникнення їх діяльності. Сучасна ситуація

© I.V. Письменний, Н.А. Липовська, 2015

пред'являє людині і сучасному суспільству особливі, підвищені вимоги. Щоб вирішити ті проблеми, які постають перед ними в процесі повсякденного життя, потрібні величезні зусилля громади та кожної людини окремо. Однак навіть при максимальних витратах жодна складна проблема не може бути вирішена, якщо не буде організовано взаємодію між суб'єктами, які беруть участь у вирішенні даної проблеми.

Участь людей у суспільному житті може мати різну спрямованість. Характер взаємодії залежить від інтересів учасників і висунутих ними вимог. Серед видів взаємодії можна виділити: по-перше, співробітництво, яке ґрунтується на взаємній підтримці та міцних зв'язках учасників; по-друге, змагання, базисом якого виступають конкурентні основи, при наявності спільних інтересів і цінностей; по-третє, боротьбу, яка виражає гостре суперництво. Означені види взаємодії можна поділити за характером відносин, що виникають між учасниками. Негативні форми взаємодії ведуть до порушення зв'язків між учасниками, блокування та ізоляції опонентів, конфліктів і насильства. Відсутність свободи вибору і свободи дій, перешкоди до самореалізації і розвитку, орієнтація на ієрархічність і примус, агресивність або пасивність, спрощення відносин – ці якості характеризують учасників негативних форм взаємодії [5]. Вкрай деструктивні форми негативної взаємодії можуть іноді проявлятися у вигляді збройних зіткнень між суб'єктами суспільства, які виникають при повному небажанні зрозуміти точку зору, відмінну від власної, і піти на компроміс.

Позитивні форми взаємодії пов'язані зі зміцненням відносин і взаємною довірою, партнерством і співпрацею при виробленні спільних рішень. У процесі позитивної взаємодії складається певна рівновага, що підтримується системою дій і протидій. Результатом такої взаємодії є компромісне і успішне рішення проблем. При цьому всім учасникам взаємодії притаманні активність, свобода вибору і дій, можливість самореалізації та досягнення цілей, рівноправність у

відносинах, відкритість громадянських позицій, здатність і готовність до змін. При позитивній взаємодії виникають відносини взаємного зв'язку, позиції і пропозиції різних соціальних суб'єктів доповнюють один одного, поєднуються і взаємно збагачуються. Відбувається своєрідний обмін, в ході якого змінюються як суспільна система, так і самі суб'єкти. При цьому внесок учасників буває дуже різним. Однак загальний результат завжди є складанням зусиль багатьох суб'єктів у певному інтервалі часу. У ході такої взаємодії відбуваються погоджені зміни в позиціях суб'єктів, що як правило сприяє конструктивному суспільному розвитку.

Конструктивні форми взаємодії базуються на правових передумовах. Вони забезпечуються демократичним політичним режимом, правовими механізмами артикуляції суспільних інтересів і діяльністю багатьох суб'єктів громадянського суспільства [5]. Громадянська взаємодія є формою відносин, при якій відбуваються з'ясування і узгодження інтересів всіх учасників громадянського суспільства. Цілком природно, що всі суб'єкти взаємодії прагнуть до реалізації власних цілей, але вони також враховують інтереси і домагання інших. Завдяки останньому формується система правил поведінки. Обмеження, що випливають з встановлених правил, зовсім не заважають висуненню приватних цілей. Учасники взаємодії стають залежними один від одного. На думку Г.В. Атаманчука, основою позитивних форм взаємодії виступає спілкування [1, с.22]. Взаємна спрямованість дій веде до збагачення і коригування позицій у бік більшої реактивності і сприйнятливості до зовнішніх впливів.

Процес побудови громадянського суспільства не може відбуватися іншим чином, як у формі спілкування різних суб'єктів. В ході його виробляються достовірні знання і форми організації, відбувається обмін інформацією, укладаються угоди тощо. Поступальний розвиток суспільства стає результатом взаємодії громадських сил. Суспільна практика передбачає спілкування і

суб'єктів. У рамках суспільної практики необхідні узгодження різноманітних інтересів, свідомий вибір цілей і засобів, інформування та обговорення, розробка спільних програм і проектів. Все це встановлюється не автоматично, а в ході обміну думками, діалогу. У ньому виробляються правила взаємодії, оформляються громадянські позиції, приймаються конкретні проекти і рішення. В результаті обговорення, зіставлення підходів та об'єднання зусиль виникають нові форми спільної діяльності громадян та їх асоціацій.

Діалог передбачає наявність щонайменше двох сторін з різними поглядами на вирішення конкретної проблеми. Процес пошуку рішення відбувається при обговоренні, з'ясуванні сутності складної ситуації, її особливостей, процесу проблеми впливу на найближче оточення і суміжні сфери, знаходження спільних точок дотику, вироблення шляхів зняття напруги. На думку Д. Кін, громадянський діалог є процесом спілкування, в ході якого моделюються реальні суспільні процеси [5, с.297].

Н. Нахтігаль вважає, що громадянський діалог – це «створення можливостей для громадянського суспільства виражати свою стурбованість і представляти свої пропозиції щодо суспільного життя та соціально-економічного розвитку» [7]. Це здійснюється в процесі взаємодії громадянського суспільства з державними інститутами для реального впливу на поточну політику і прийняття політичних рішень з метою підвищення ступеня їх легітимності, популярності і підконтрольності. Е.Фазі і Дж.Сміт вважають, що під громадянським діалогом слід розуміти широкий діапазон спеціальних неструктурованих практик і гнучких консультацій головним чином з проблем соціальної політики [8].

Внутрішня неоднорідність, суперечливість притаманні будь-якій суспільній системі. Боротьба протилежностей у громадянському суспільстві стимулює внутрішні імпульси до розвитку, що базується на діяльності і спілкуванні різних суб'єктів в умовах розбіжності й

узгодження їх цілей та інтересів. Збереження цілісності суспільного організму і можливості його розвитку засновані на базі широкого громадянського спілкування, здійснюваного у формі діалогу різних суспільних сил. Це передбачає необхідність забезпечення стійких зв'язків і взаємної довіри, погоджувальних процедур, утвердження терпимості та прагматизму. Для цього й існує громадянський діалог як форма вираження інтересів і думок різних суб'єктів, їх контролю за процесом прийняття відповідальних рішень, підвищення ролі громадських регуляторів життєдіяльності суспільства, розвиток конкурентних заasad. Громадянський діалог має будуватися на вільному виборі людиною громадянської позиції і законному захисті своїх інтересів у межах існуючих інститутів громадянського суспільства і встановлених процедур [4].

Громадянський діалог можна охарактеризувати як соціальний механізм вирішення складних суспільних проблем, в основі яких лежать взаєморозуміння та партнерство. Діалог є найважливішим інструментом суспільного життя в громадянському суспільстві. Він виступає засобом досягнення згоди або нейтралізації опонента на основі узгоджувальних процедур. Діалог є безпосереднім вираженням тієї реальної системи взаємозв'язків, яка існує в громадянському суспільстві. Метою громадянського діалогу виступає оптимізація цих зв'язків, надання їм відкритого, динамічного та результативного характеру.

Громадянський діалог є необхідною умовою суспільного розвитку. Він відіграє істотну роль у демократизації суспільства, у формуванні суспільних зв'язків і певного інформаційного режиму. Основна мета громадянського діалогу полягає в зміцненні механізмів громадянського партнерства і стабільності, в своєчасному виявленні та усуненні всього, що може призвести до гострих конфліктів і дезорганізації в житті суспільства. Створення атмосфери відкритості, рівноправності і співробітництва сприяє зміцненню громадського

порядку і демократії. Виступаючи способом організації взаємодії, громадянський діалог сприяє вдосконаленню існуючих відносин і здійсненню спільної діяльності громадян, які можна охарактеризувати певною співорганізованістю і єдністю дій; сумісністю і взаємною довірою суб'єктів; продуктивністю, що виникає із з'єднання творчих зусиль усіх сторін; здатністю до самоуправління та вдосконалення взаємовідносин; розвитком на основі взаємодопомоги і змагальності; згуртованістю і взаємною відповідальністю учасників; наявністю захисних властивостей і стійкістю до несприятливих впливів; інформаційною забезпеченістю і здатністю до продукування нових ідей; готовністю до коаліцій і компромісів.

Діалог завжди націлений на зміцнення спільності людей та спільне вирішення проблем. Сама кількість погоджених питань виступає як важливий показник, що характеризує рівень сформованості громадянської культури, громадянської зрілості і взаємної прихильності сторін. Основними суб'єктами громадянського діалогу виступають особистість, група, які, захищаючи свої інтереси, вступають у певні комунікаційні відносини. Громадянський діалог має місце тоді, коли заявлені особливі інтереси і позиції різних індивідів і суспільних груп, активно діють їхні представницькі органи та інститути, існують узгоджені правила і форми взаємовідносин. Він реалізує потребу в спільному осмисленні існуючих проблем і діяльності, заснованої на визнанні вищих громадянських цінностей; її координації та інформаційному забезпеченні. За таких умов соціальна комунікація стає фактором громадянської консолідації, артикуляції та захисту спільних інтересів.

В даний час у нашій країні такі умови тільки формуються. Більшість суб'єктів перебуває ще на стадії самовизначення, між ними складаються конвенціональні механізми і форми взаємодії. Інтереси та уявлення суб'єктів або надмірно заформалізовані, ідейно завужені, або нечітко артикульовані і тому схильні до коливань. Система гро-

мадянського представництва знаходиться в процесі становлення. Ці причини перешкоджають дійсному виявленню та погодженню громадянських позицій та інтересів суб'єктів громадянського діалогу. Г. Буш вважає, що діалогічні відносини виникають тоді, коли учасники сприймають один одного як бажаного партнера взаємодії на основі визнання і своєї приналежності до певної спільності, отже, всі сторони діалогічної взаємодії утворюють колективний суб'єкт [2, с.179].

Головна риса громадянського діалогу в тому, що він сприяє подоланню внутрішньо-опозиційної замкнутості і пов'язаний зі спільністю прагнення до досягнення істини. Головним моментом все ж є загальна установка або внутрішня орієнтація на діалог кожного учасника, прагнення до досягнення суспільно значущого результату. Діалог постійно здійснюється в суспільстві між різними суб'єктами, актуалізує суспільні відносини, формує систему життєвих цінностей і стиль поведінки. У ньому виражається великий діапазон суспільних настроїв і орієнтації – від конфліктів до компромісів і співпраці. Тому в ньому особливо необхідна висока культура громадянського спілкування, що базується на спільних для всіх принципах: пріоритет співробітництва і спільних інтересів, самостійність і рівноправність учасників, свобода вибору і самовираження, змагальність підходів, компетентність партнерів, конструктивність і практична значущість рішень, вільна циркуляція інформації, терпимість і неупередженість, об'єктивність і здатність до критичних висновків, дотримання правових і моральних норм, довіра і повага особистості та її думки, можливість еволюції громадянських позицій і угод, відмова від неправильних рішень і деструктивних дій. Особливе значення має компроміс, який лежить в основі будь-якої угоди. Він дозволяє учасникам максимально зблизити свої позиції на основі деяких поступок і відмови від частини домагань при збереженні принципових вимог і уподобань.

Умовами повноцінного громадян-

ського діалогу є відкритість і толерантність партнерів, вільне висловлення своїх цілей та інтересів, цінностей і уявлень, що дозволяє встановити відносини довіри, забезпечити поінформованість і можливість узгодження позицій. Спроби завуалювати дійсні наміри, приховати необхідну інформацію, чинити тиск та маніпулювати людьми ведуть до деструктивних дій, відходу від демократії, спотворення чи припинення громадянського діалогу. Це нерідко обґрунтовується турботою про збереження суспільної єдності, стабільності режиму, вірності демократії.

Громадянський діалог будується на взаєморозумінні, повазі і спільності учасників, які добровільно і свідомо прагнуть до колективного прийняття рішень і дій на основі спільних інтересів. Це дозволяє залучати всі наявні знання і досвід для всебічного розгляду суспільних проблем, проявляти гнучкість і творчий підхід в оцінці запропонованих варіантів, зближувати вихідні позиції і усвідомлено приходити до порозуміння та партнерства. Вільне вираження поглядів, терпимість і конструктивність сприяють всебічному обговоренню та обґрунтованості рішень на основі громадянської та моральної відповідальності сторін. Постійний громадянський діалог є вираженням життєздатності суспільства. Він сприяє глибокому осмисленню дійсності, виробленню альтернативних програм, визначенню суспільних цілей і засобів їх досягнення. Він також покликаний підвищити культуру суспільних взаємовідносин, гармонізувати суспільні інтереси і підпорядкувати їх високим етичним нормам.

У той же час необхідність громадянського діалогу нерідко викликана загостренням суперництва різних суспільних груп, зусилля яких спрямовані на нейтралізацію опонентів або обмеження їх впливу. Однак є тут і позитивний ефект: «організоване раціональним чином змагання є стимулом для позитивних змін у житті суспільства» [3, с.46]. Різноманіття угруповань, численні канали їхньої взаємодії та наявність норм є гарантом того, що прийняті рішення

виступають результатом колективного вибору і враховують інтереси всіх сторін.

Громадянський діалог нерідко приймає гострі форми. Розбіжності з тих чи інших питань можуть супроводжуватися спробами чинити тиск або навіть примусити опонента до прийняття певної точки зору. Тому основними принципами демократичного діалогу є свобода партнерів у виборі позиції і аргументів. У той же час сам діалог регулюється деякими правилами та обмеженнями, що сприяють підвищенню його продуктивності і коректності. Певні межі спілкуванню задає визнана учасниками система громадянських цінностей, повага і лояльність по відношенню до учасників діалогу, моральні вимоги. Деякі обмеження пов'язані з належністю суб'єктів до громадських об'єднань та необхідності захисту групових інтересів. В цілому, обмеження не повинні приводити до однаковості поглядів, заборон на отримання інформації тощо; тільки вільне спілкування створює умови для об'єктивного пізнання дійсності, обміну думок, формування спільних програм та співпраці. Інакше можлива втрата дійсної спільності і цілей, і цінностей, що порушує узгодженість систем громадянських відносин і перешкоджає діалогу.

Громадянський діалог є дієвим інструментом укладення суспільних компромісів і розвитку в інтересах усього суспільства. Він пом'якшує соціальні суперечності та конфлікти і спрямовує їх в інституційний контур, де вони, за допомогою правових засобів та процедур, знаходять своє вирішення або переводяться в площину поетапних узгоджень. Тому для нього особливо важливе врахування різноманітних суспільних інтересів і знаходження консенсусної основи для суспільного розвитку. При цьому на перший план виходять культурні засоби вираження та узгодження позицій і громадянської відповідальності.

Слід наголосити, що демократія не може будуватися тільки на пріоритеті більшості. Вона теж здатна помилятися, тому принцип більшості повинен бути

доповнений такими принципами, як свобода і компроміс. Перший передбачає відому автономію суб'єкта, його право висловлювати будь-яку точку зору, що не порушує встановлений правовий порядок і не перешкоджає волевиявленню інших. Саме цей принцип лежить в основі толерантності і вибору. Не менш важливим постулатом є те, що демократія сама по собі – суспільство постійних компромісів. Компроміс означає укладання угод на основі взаємних поступок. Він може бути більш чи менш стійким, але завжди передбачає виявлення і погодження різних поглядів. Плюралізм можливий тільки в умовах компромісів. Нездатність до згоди неминуче веде до сутичок і перемоги однієї з позицій. При компромісі протиріччя неминучі, але вони приймають найбільш помірковану і продуктивну форму, надаючи нові імпульси суспільному розвитку.

Отже, демократія передбачає існування особливих відносин, побудованих на виявленні об'єктивних відмінностей і укладенні угод на основі громадянського діалогу в ім'я повноцінного і стабільного життя. Позиція К. Манхейма полягає в тому, що демократія може функціонувати тільки тоді, коли самодисципліна стане настільки сильною, щоб пробуджувати людей до досягнення згоди щодо конкретних проблем заради спільної справи, навіть якщо їхні думки не збігаються щодо деталей. Таке самообмеження можливе, якщо звичка до дискусії постійно веде до примирення антагоністичних оцінок, а звичка до співпраці – до їх взаємного засвоєння. Саме на згоді базується функціонування демократії. «Одна з істотних рис справжньої демократії полягає в тому, що розходження в думках не вбивають солідарність, поки існує єдність щодо методу досягнення згоди, тобто, що мирне врегулювання розбіжностей переважає насильницьке» [6, с. 474-475]. В даний час назріла необхідність переходу від простої орі-

єнтації на громадянський діалог і обмін думками до політики усвідомленої взаємозалежності і постійної співпраці всіх громадських сил. А це вимагає нового якісного рівня громадянської культури всього суспільства і його членів. Такий підхід передбачає зростаюче зближення існуючих позицій та визнання фундаментальних громадянських цінностей і пріоритетів. На цьому спільному й солідарному фундаменті можливе вирішення суспільних проблем при загальній відповідальності і взаємній підтримки.

Висновки. Спільне життя людей у суспільстві невіддільне від їх взаємодії в процесі життєдіяльності. Характер взаємодії впливає на відносини між учасниками. В ході громадянської взаємодії відбувається узгодження інтересів учасників громадянського суспільства. Збереженню єдності суспільства може перешкоджати боротьба протилежних позицій та ідей. У таких ситуаціях перевага віддається громадянському діалогу як механізму вирішення складних суспільних проблем.

Громадянський діалог стає формою поступового об'єднання громадянських та інших ресурсів і утвердження демократичного порядку в країні на основі взаєморозуміння і партнерства. Звідси зростаюче значення формування способу громадянського мислення і демократичного об'єднання на основі синтезу різних інтелектуальних і громадських позицій. У такий спосіб зростає загальний внесок громадянської культури в утвердженні громадянськості, стабільності і миру, побудови громадянського суспільства. Громадянський діалог різних соціальних груп та індивідів, владних структур та громадських формувань стає відмінною рисою нашого часу. Для того, щоб наблизити його до демократичних стандартів, потрібен такий рівень громадянської культури, який би забезпечував конструктивне співробітництво та згоду сторін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Атаманчук Г.В. Новое государство: поиски, иллюзии, возможности / Г.В. Атаманчук. – М.: Славянский диалог, 1996. – 223 с.
2. Буш Г.Я. Диалогика и творчество / Г.Я.Буш. – Рига: Авотс, 1995. – 318 с.

3. Василенко И.А. Политический консенсус в гуманитарном диалоге культур / И.А. Василенко // Вопросы философии. – 1996. – № 9. – С. 42-53.
4. Городецька С.Л. Громадянський діалог: витоки, структура та проблематика дослідження / С. Городецька [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.19.91.pdf>
5. Кин Д. Демократия и гражданское общество / Д. Кин / Пер. с англ.; послесл. М.А. Абрамова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 400 с.
6. Манхейм К. Диагноз нашего времени / К. Манхейм. – М.: Юрист, 1994. – 700 с.
7. Nahtigal N. Institutionalising Civil Dialogue – Overview of existing Policy measures / Nahtigal N. – Sept. 2010.
8. Elodie F. Civil Dialogue: Making it work better / Elodie Fazi, Jeremy Smith. . – Civil Society Contact Group, 2006.

REFERENCES:

1. *Atamanchuk G.V.* Novoe gosudarstvo: poiski, illyuzii, vozmozhnosti (The new state: the quest illusion possible). – М.: *Slavyanskiy dialog*, 1996. – 223 p.
2. *Bush G.Ya.* Dialogika i tvorchestvo (Dialogic and work). – Riga: Avots, 1995. – 318 s.
3. *Vasilenko I.A.* Politicheskii konsensus v gumanitarnom dialoge kultur (The political consensus on humanitarian dialogue of culture) // *Voprosyi filosofii*. – 1996. – № 9. – P. 42-53.
4. *Horodets'ka S.L.* Hromadyans'kyu dialoh: vytoky, struktura ta problematyka doslidzhennya (Civic Dialogue: origins, structure and problems). Regime to access: <http://soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.19.91.pdf>
5. *Kin D.* Demokratiya i grazhdanskoe obschestvo (Democracy and Civil Society). – М.: *Progress-Traditsiya*, 2001. – 400 p.
6. *Manheym K.* Diaognz nashego vremeni (Diagnosis of our time). – М.: *Yurist*, 1994. – 700 p.
7. Nahtigal N. Institutionalising Civil Dialogue – Overview of existing Policy measures / Nahtigal N. – Sept. 2010.
8. Elodie F. Civil Dialogue: Making it work better / Elodie Fazi, Jeremy Smith. . – Civil Society Contact Group, 2006.

Письменный Игорь Володимирович – доктор наук з державного управління, доцент Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
Адреса: 49044, м. Дніпропетровськ, вул. Гоголя, 29
E-mail: acad@vidr.dp.ua

Липовська Наталія Анатоліївна – доктор наук з державного управління, професор Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
Адреса: 49044, м. Дніпропетровськ, вул. Гоголя, 29
E-mail: LNA-67@yandex.ru

Pysmennyi Ihor Volodymyrovych – doctor of public administration, associate professor Dnipropetrovsk regional institute of public administration of National academy for public administration under the President of Ukraine
Address: 29, Gogol Str., Dnipropetrovsk, 49044, Ukraine
E-mail: acad@vidr.dp.ua

Lipovskaya Nataliya Anatoliyivna – doctor of public administration, Full Prof. Dnepropetrovsk regional institute of public administration, the National academy of public administration, office of the President of Ukraine
Address: 29, Gogol Str., Dnipropetrovsk, 49044, Ukraine
E-mail: LNA-67@yandex.ru